

Οἱ πρῶτοι ἀνώνυμοι Κύπριοι ἱεραπόστολοι καὶ ἡ συμβολή τους στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Κύπρου

ΧΡΙΣΤΑΚΗ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ*

Εἰσαγωγικά

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα γιὰ τὶς ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ἱστορία, τὴν παράδοση, τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ νησιοῦ. Μία τέτοια ἐνασχόληση προσλαμβάνει ἀκόμα μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ἡ Κύπρος εἶναι ἡ πρώτη ποὺ δέχθηκε τὸ χριστιανικὸ μῆνυμα μόλις αὐτὸ ἐξῆλθε ἀπὸ τὰ στενὰ ὄρια τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ γιὰ νὰ διαποτίσει ὁλόκληρη τὴν οἰκουμένη. Ἀπ' αὐτὴ τὴ σκοπιὰ κατέστη σταθμὸς γιὰ τὴ διάδοση τοῦ εὐαγγελίου στὸν κόσμο.

Βέβαια, τὸ χριστιανικὸ μῆνυμα στὸ νησί καὶ ἡ ἴδρυση τῆς Ἐκκλησίας του, συνδέεται μὲ κορυφαῖες ἀποστολικές προσωπικότητες, ἐκεῖνες τοῦ Βαρνάβα, τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Μάρκου, ποὺ ἔφθασαν στὴν Κύπρο τὸ 45/46 μ.Χ. Ὡστόσο, οἱ μαρτυρίες καὶ τὰ γεγονότα συνηγοροῦν στὸ ὅτι ἡ Κύπρος ἄρχισε νὰ ἐκχριστιανίζεται πιὸ νωρίς, ἀπὸ τὸ 34/35 μ.Χ. Μάλιστα ἦταν ἀπὸ τὶς πρῶτες περιοχές ἐκτὸς Παλαιστίνης ποὺ δέχθηκε τὸν Χριστιανισμό. Μετὰ ἀπὸ αἰῶνες χαρακτηρίσθηκε «νῆσος ἁγίων»¹.

Τὸ πρόβλημα τῆς ταυτότητας τῶν πρώτων ἀνωνύμων Κυπρίων ἱεραποστόλων, ἀλλὰ καὶ ἡ συμβολή τους στὴν ἐδραίωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιόχειας καὶ τῆς Κύπρου, εἶναι τὸ θέμα ποὺ ἐξετάζεται στὴν παρούσα μελέτη. Διερευνᾶται τὸ γενικότερο πλαίσιο, ἱστορικὸ καὶ θεολογικὸ, καθὼς ἐπίσης ἡ προ-

---

*Ὁ Χριστάκης Εὐσταθίου εἶναι θεολόγος καὶ Μεταπτυχιακὸς φοιτητὴς τοῦ Τμήματος Μεταπτυχιακῶν Θεολογικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου Κύπρου.

1. Βλ. ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ, *Χρονικὸν Κύπρου*, ἔκδοσις ὑπὸ R.M. Dawkins, Leontios Machairas-Racital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled "Chronicle", Oxford 1932, τόμ. 1, σ. 28 στὸ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', *Κύπρος ἡ ἁγία νῆσος*, Λευκωσία 1997, σ. 7.

εργασία μέσα από την οποία εξελίσσονται τὰ γεγονότα πού σηματοδοτοῦν τὴν ἔλευση τῶν πρώτων ἀνωνύμων ἱεραποστόλων στὴν Κύπρο. Κατόπιν ἐπισημαίνεται ἡ σημασία τῆς δράσης τους γιὰ τὴ μετέπειτα ἐδραίωση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὸ νησί, προσεγγίζονται τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἐρωτήματα πού προκύπτουν, καὶ τέλος, ἐξάγονται βασικὰ συμπεράσματα πού συνθέτουν τὸ περιεχόμενο τῆς μελέτης αὐτῆς.

1. Τὸ γενικότερο πλαίσιο τοῦ προβλήματος

Τὸ πρόβλημα τῶν ἀνωνύμων Κυπρίων τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἡ συμβολή τους στὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, εἶναι ἓνα θέμα πού ἀγγίζει τὴν καρδιά τοῦ γενικότερου ζητήματος τῶν ἀπαρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο. Παράλληλα παρουσιάζεται ὡς μία μεγάλη πρόκληση σὲ ἐπίπεδο ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ μελέτης γιὰ νὰ ριχθεῖ ὅσο περισσότερο φῶς γίνεται σὲ βασικὲς πτυχές του.

Θεωροῦμε ἰδιαίτερα σημαντικὴ τὴν ἐπισήμανση πού γίνεται², ὅτι οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, στίς ὁποῖες ἀναγκαστικὰ θὰ πρέπει νὰ καταφύγει ὁ μελετητὴς γιὰ νὰ ἀντλήσει πρωτογενῆ στοιχεῖα καὶ πληροφορίες, δὲν περιγράφουν ἀναλυτικὰ τὴν ἱστορία τῆς ἴδρυσης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ὁ Λουκάς, στὸν ὁποῖο ἀποδίδεται τὸ συγκεκριμένο ἔργο, δίνει ἀποσπασματικὰ καὶ περιστασιακὰ καὶ ὄχι βέβαια συστηματικὰ, κάποιες ἀναφορὲς πού ἀφοροῦν στὸ κυπριακὸ στοιχεῖο καὶ τὴ σύνδεσή του μὲ τὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμό. Ὡστόσο, ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα συντίθεται ἓνα γενικὸ μὲν, πλὴν ὁμως εὐδιάκριτο ἱστορικὸ διάγραμμα, μέσα στὸ ὁποῖο κινοῦνται μὲ ἀρκετὰ μεγάλη σαφήνεια οἱ ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο. Ἡ διάδοση τοῦ εὐαγγελίου στὸ νησί μπορεῖ νὰ διερευνηθεῖ καὶ νὰ ἐνταχθεῖ στὴ γενικότερη πορεία τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ φθάνοντας ἕως «ἐσχάτου τῆς γῆς»³. Σ' αὐτὴ τὴ διάσταση ἐξετάζοντας τὰ πράγματα μπορεῖ κάποιος ν' ἀξιο-

2. Ὁ Χρήστος Οἰκονόμου, Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εἶναι ὁ πρῶτος πού ἀσχολήθηκε ἐμπεριστατωμένα μὲ τὸ θέμα καὶ θεωρεῖται μεγάλη ἡ συμβολή του, εἰδικότερα μὲ τὴν ἔκδοση τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς μὲ θέμα: *Οἱ ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο*, ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πάφου, Πάφος³1996, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ δημοσίευση σχετικῶν ἄρθρων του.

3. Πρβλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *Οἱ ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο*, σ. 102.

λογήσει σωστά τη σημασία που δίνει ο Λουκάς στο θέμα των άπαρχών του Χριστιανισμού στην Κύπρο, αλλά και ειδικότερα τη συμμετοχή και τη συμβολή των Κυπρίων στην πρώτη Έκκλησία. Αυτό συμβαίνει έστω κι αν ο ιερός συγγραφέας διασώζει τις πληροφορίες στο κείμενό του κατά τρόπο που να δίνει την αίσθηση ότι παρατηρούνται μεγάλα κενά από άποψη ιστορικής πληροφόρησης⁴.

Υποβοηθητική στο γενικό πλαίσιο του ζητήματος που εξετάζουμε είναι η διάκριση που γίνεται⁵, των άπαρχών του Χριστιανισμού στην Κύπρο σε δύο φάσεις, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των Πράξεων των Αποστόλων: α) Η πρώτη φάση περιλαμβάνει την προεργασία για τη διάδοση του χριστιανικού μηνύματος στην Κύπρο και την ίδρυση της Έκκλησίας του νησιού που άρχισε με την ένεργό συμμετοχή Κυπρίων στην χριστιανική κοινότητα των Ίεροσολύμων (Βαρνάβας, Μάρκος, Μαρία - μητέρα του Μάρκου -, Μνάσων κ.ά.). β) Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει τη συμμετοχή Κυπρίων ιεραποστόλων στην έγκαθίδρυση της Έκκλησίας της Αντιόχειας, από την οποία αργότερα ο Βαρνάβας και ο Παῦλος απέστáλησαν ως ιεραπόστολοι στην Κύπρο. Η διάδοση του Χριστιανισμού στην Κύπρο περιλαμβάνει τρία στάδια: I) Τη διάδοση του χριστιανικού μηνύματος στην Κύπρο από τους «διασπαρέντες»⁶ κατά τον διωγμό του Στεφάνου. II) Την ιεραποστολική δράση, στη συνέχεια, του Βαρνάβα και του Παύλου⁷ με συνοδό τον Μάρκο. III) Την άφιξη σε τρίτο στάδιο του Βαρνάβα και του Μάρκου, σε χρονικό πλαίσιο που τοποθετείται λίγο μετά τη σύγκληση της Αποστολικής Συνόδου και τον «παροξυσμό» που περιγράφεται μεταξύ του Παύλου και του Βαρνάβα στην Αντιόχεια⁸.

2. Η προεργασία εισαγωγής του Χριστιανισμού στην Κύπρο

Η διάδοση του χριστιανικού μηνύματος στην Κύπρο αρχίζει χρονικά το 34/35 μ.Χ., πολύ πiό πριν από την έλευση του Βαρνάβα και του Παύλου με τη

---

4. Βλ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σ.Χ., «Παῦλος. Σκιαγράφημα της ζωής, του έργου και της διδασκαλίας του Αποστόλου», Αθήνα 1966, σ. 15-16.

5. Βλ. σχετικὰ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *Οί άπαρχές του Χριστιανισμού στην Κύπρο*, σ. 100-101.

6. Βλ. Πράξ. 11,19.

7. Βλ. Πράξ. 13, 1-12.

8. Βλ. Πράξ. 15, 36-39.

συνοδεία τοῦ Μάρκου στήν Κύπρο, γύρω στό 45/46 μ.Χ., ὁπότε καί ἐπίσημα τὸ νησί δέχθηκε τὴ νέα θρησκεία⁹. Ἀρχίζει ἡ προεργασία ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ κυπριακοῦ στοιχείου στὴ ζωὴ τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πολὺ πιθανὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Πιστεύουμε ὅτι ἡ σύνδεση τοῦ χριστιανικοῦ χαρακτῆρα τοῦ νησιοῦ μὲ τὴν παρουσία τῶν ἀποστόλων Βαρνάβα καὶ Παύλου γύρω στό 45/46 μ.Χ., παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποτυπώνει σὲ μεγάλου βαθμοῦ τὴν ἀλήθεια, ὡστόσο δὲν παύει ν' ἀφήνει κενὰ σὲ ὅτι ἀφορᾷ στὴν καταγραφὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ νησιοῦ¹⁰, μὲ ὅσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερη ἀκρίβεια καὶ συνέπεια γίνεται. Πρόσωπα ποὺ διαδραμάτισαν σημερινὰ ρόλο στὶς ἀρχαίες τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο μὲ τὴν ὅλη παρουσία καὶ δράση τους νωρίτερα στὰ Ἱεροσόλυμα ἦταν, μεταξὺ ἄλλων, ὁ Βαρνάβας, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννη-Μάρκος, ἡ μητέρα τοῦ Μάρκου Μαρία καὶ ὁ Μνάσων. Γιὰ τὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ τὴ δράση τους γίνεται ἰδιαίτερη μνεία τόσο στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὅσο καὶ σὲ ἐπιστολὲς τοῦ ἀπ. Παύλου¹¹.

Ὁ ἰδρυτὴς καὶ προστάτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου Βαρνάβας, ὁ ὁποῖος κατὰ τὶς Πράξεις ἦταν «Κύπριος τῷ γένει»¹², ἐμφανίζεται ὡς μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες προσωπικότητες μὲ ἐξέχουσα θέση στὴ ζωὴ τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων, σὲ σημεῖο μάλιστα ποὺ εἶχε ἰδιαίτερη διάκριση καὶ ἀναγνώριση ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους¹³. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι στοὺς σκοποὺς τῆς παρούσης μελέτης νὰ ἀναφερθοῦμε ἐκτενέστερα στὴν προσωπικότητα τοῦ Βαρνάβα, περιοριζόμεστε στοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποῖους ὁ Λουκᾶς τὸν ἀναδεικνύει στό προσκήνιο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Ἡ ἐξέχουσα μορφή του, ὁ πρωταγωνιστικὸς του ρόλος στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας, ἡ οἰκονομικὴ του προσφορὰ στὴν πρώτη χριστιανικὴ κοινότητα

9. Πρὸβλ. KYRRI C. P., *St. Barnabas and St. Paul in Cyprus*, Nicosia 1974 καὶ ΜΠΕΤΣΙΔΗ Α., *Σύντομη Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1990, σ. 6.

10. Δυστυχῶς αὐτὸ συμβαίνει σὲ ἀρκετοὺς συγγραφεῖς ποὺ ἐπιχειροῦσαν νὰ γράψουν μία Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Πρὸβλ. ΧΑΚΚΕΤΤ Ιω., *Ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἐπιφανίου, Λευκωσία 1997. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, Ἀρχιμ., *Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου*, Ἐνέτιησιν 1788. ΖΑΝΝΕΤΟΥ Φιλ., *Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἐπιφανίου, Λευκωσία 1997.

11. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *ὄπ. παρ.*, σ. 101.

12. Βλ. Πράξ. 4.36.

13. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *ὄπ. παρ.*, σ. 104 ἐξ., ὅπου γίνεται ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὸν Βαρνάβα.

τῶν Ἱεροσολύμων μὲ τὴν πώληση τοῦ κτήματος¹⁴ καὶ κατ' ἐπέκταση τὸ γεγονός ὅτι γίνεται παράδειγμα πρὸς μίμηση μὲ τὴν εὐγενῆ αὐτῆ χειρονομία του, σ' ἀντίθεση μὲ τὴν μὴ ἀποδεκτὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἀνανία καὶ τῆς Σαπφείρας¹⁵, συνθέτουν ἓνα πραγματικὸ μεγαλεῖο γιὰ τὴν προσωπικότητά του, τὸ ὁποῖο ἀποτυπώνεται καὶ στὸν χαρακτηρισμὸ του ὡς «υἱοῦ παρακλήσεως»¹⁶.

Ἄλλη μεγάλη προσωπικότητα ποὺ συνδέει τὸ κυπριακὸ στοιχεῖο μὲ τὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμὸ καὶ γιὰ τὴν ὁποία γίνεται ἀναφορὰ στὴν Καινὴ Διαθήκη εἶναι ὁ Μᾶρκος, ὁ «ἀνεψιὸς Βαρνάβα»¹⁷. Τὸ πρόβλημα τῆς συγγένειας καὶ εἰδικότερα ἡ ἔννοια τοῦ χαρακτηρισμοῦ «ἀνεψιός»¹⁸ ἀπασχόλησε ιδιαίτερα τοὺς ἐρμηνευτὲς, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ταυτότητα τοῦ προσώπου τοῦ Ἰωάννη-Μάρκου¹⁹. Ὁ Μᾶρκος συγκαταλέγεται στοὺς «ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπτες»²⁰ καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη μπορεῖ νὰ θεωρεῖται ὡς ἓνας ἀθηντικὸς μάρτυρας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Σ' αὐτὸ τὸ γεγονός ὀφείλεται ἡ τιμὴ ποὺ τοῦ ἐπεφύλαξαν οἱ δύο μεγάλοι ἀπόστολοι, Βαρνάβας καὶ Παῦλος, νὰ γίνῃ «ὑπηρετὴς τοῦ λόγου»²¹, ιδιότητα μὲ τὴν ὁποία ἔδρασε καὶ στὴν Κύπρο. Ὅπως σημειώνει ὁ Ἰω. Καραβιδόπουλος²², παλαιότεροι ἐρμηνευτὲς δέχονται ὅτι τὸ σπῖτι τῆς μητέρας του Μαρίας ἦταν ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος καὶ ὅτι ὁ «κεράμιον ὕδατος βαστάζων»²³ ποὺ θὰ ὑποδείκνυε στοὺς δύο μαθητὲς ποὺ ἔστειλε ὁ Ἰησοῦς γιὰ τὴν προετοιμασία του «ἀνώγειον μέγα ἐστρωμένον ἔτοιμον»²⁴, ἦταν ὁ Ἰωάννης Μᾶρκος. Ἐξάλλου, ὁ Ἐπιφάνιος διασώζει τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Ἰωάννης-Μᾶρκος συγκαταλέγεται στὸν κύκλο τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ²⁵ καὶ μὲ βάση τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση θεωρεῖται ὁ ἰδρυτὴς καὶ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξάνδρειας²⁶.

14. Βλ. Πράξ. 4,36-37.

15. Βλ. Πράξ. 5,1-11.

16. Βλ. Πράξ. 4,36.

17. Βλ. Κολ. 4,10.

18. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *Οἱ ἀπαρχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο*, σ. 74 κ.έ.

19. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *ὄπ. παρ.*, σ. 140.

20. Βλ. Λουκ. 1,2.

21. Βλ. Πράξ. 13,5.

22. Βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩ., *Τὸ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιο, Ἑρμηνεία Καινῆς Διαθήκης*, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 31.

23. Βλ. Μάρ. 14,13.

24. Βλ. Μάρ. 14,15.

25. Βλ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, *Κατὰ αἰρέσεων* 20, 4,51,6. PG 41, 280.900.

26. Βλ. ΕΥΣΕΒΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Β'* 16,24. ΒΕΠΕΣ 19, 237. 247. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, *Κατὰ*

Ἐγινε ἤδη μνεία στὸ πρόσωπο τῆς Μαρίας, τῆς ὁποίας τὸ σπίτι, σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ τῶν Πράξεων, ἦταν «κατ' οἶκον ἐκκλησία» στὰ Ἱεροσόλυμα, «οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι»²⁷. Ἐκεῖ ἐλάμβαναν χώρα τὰ κοινὰ δεῖπνα²⁸, γνωστὰ μὲ τὸ ὄνομα «ἀγάπαι»²⁹. Ὁ καθηγητὴς Χρ. Οἰκονόμου ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸ πρόσωπό της: «Ἡ Μαρία μὲ τὴ διάθεση τοῦ σπιτιοῦ της γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων πρόσφερε σημαντικὲς ὑπηρεσίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἢ συμβολὴ τῆς ἦταν ἀξιόλογη, γι' αὐτὸ τὸ ὄνομά της ἔγινε γνωστὸ, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων νὰ διασώσει τὴν προσφορὰ καὶ τὴ συμμετοχὴ της στὴ ζωὴ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας... Ἔστω καὶ ἢ σύντομη ἀναφορὰ της στὶς Πράξεις δείχνει ὅτι ἦταν ἀπὸ τίς λίγες ἐκεῖνες γυναῖκες, οἱ ὁποῖες διακρίθηκαν καὶ διασώθηκαν τὰ ὀνόματά τους ὡς διακόνισσες τοῦ Κυρίου στὴν Ἐκκλησία»³⁰.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸν Βαρνάβα, τὸν Μάρκο καὶ τὴ Μαρία, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι ἀνῆκαν στὸν κύκλο τῶν Ἰουδαιοχριστιανῶν³¹, τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων κάνει μνεία καὶ γιὰ ἄλλους Κυπρίους³² καὶ ὀνομαστικὰ στὸν Μνάσωνα, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἀνῆκε στοὺς Ἑλληνιστὲς χριστιανούς. Παρὰ τὴν ἐλλιπῆ ἐνημέρωση ποὺ παρατηρεῖται γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Μνάσωνα, ὡστόσο ἡ ἀναφορὰ γιὰ φιλοξενία τοῦ Παύλου μὲ τοὺς συνοδοὺς του στὸ σπίτι του: «συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ὧ ξενισθῶμεν Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῆ»³³, τὸν ἀναδεικνύει σὲ σημαίνουσα προσωπικότητα. Παράλληλα ἡ πληροφορία τῶν Πράξεων γιὰ τὴν καταγωγή καὶ τὴν ιδιότητά του, «Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῆ», τὸν καθιερώνει στοὺς διακεκριμένους Κυπρίους μαθητὲς τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας. Ἡ συγκεκριμένη ἀναφορὰ ὀδηγεῖ σὲ πολλὰς ὑποθέσεις μὲ προεξάρχουσα τὴν ἐκδοχὴ συμπεριλήψης του στοὺς ἑβδομήκοντα μαθητὲς τοῦ Ἰησοῦ καὶ

αἰρέσεων 51,6. PG 49,900 καὶ BARNARD L.W., "St. Mark and Alexandria", *HThR* 57 (1964), 145-150.

27. Βλ. Πράξ. 12,12.

28. Βλ. Πράξ. 2,42.

29. Βλ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ ΒΑΣ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἐκδ. «Ἀστήρ», Ἀθήνα, 1978, σ. 58.

30. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *ὄπ. παρ.*, σ. 145 πρβλ. HASTINGS J., *The greater Men and Women of the Bible*, Edinburgh 1942, τόμ. 6, σ. 214.

31. Βλ. Πράξ. 4, 36-37. 9,26. 12,12.

32. Βλ. Πράξ. 11,20.

33. Βλ. Πράξ. 21,16.

δέν αφήνει καμιά αμφιβολία για τὸ σημαντικό του ρόλο, λαμβανομένης ὑπόψης καὶ τῆς πιθανότητας νὰ ἀνῆκε στὸν κύκλο τῶν μαθητῶν τοῦ Στεφάνου³⁴.

Σύμφωνα μὲ ὅσα ἐκτέθηκαν πιὸ πάνω γιὰ τὶς μεγάλες αὐτὲς προσωπικότητες ποὺ συνδέονται μὲ τὴ συμβολὴ τοῦ κυπριακοῦ στοιχείου στὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμό, μπορεῖ νὰ γίνει πέραν πάσης ἀμφιβολίας ἀποδεκτὸ ὅτι ἡ συμμετοχὴ Κυπρίων στὰ δρώμενα καὶ τὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἦταν ἀποφασιστικῆς σημασίας. Οἱ συνδέσεις καὶ συσχετισμοὶ γεγονότων δίνουν τὴ δυνατότητα τῆς χρονολόγησής τῶν ἀπαρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο γύρω στὸ 34/35 μ.Χ., θέμα ποὺ θὰ διαπραγματευτοῦμε στὴ συνέχεια.

3. Οἱ ἀνώνυμοι Κύπριοι Ἱεραπόστολοι στὴν ἀρχέγονη Ἐκκλησία

Ἡ ἐνότητα αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν πεμπτοῦσία τοῦ θέματός μας, ποὺ συνίσταται στὸ ζήτημα τῶν ἀωνύμων Κυπρίων ἱεραποστόλων καὶ τὴ συμβολὴ τους στὴν ἐκκλησία τῆς Ἀντιόχειας καὶ τῆς Κύπρου. Ἔγινε καὶ προηγουμένως ἀναφορὰ ὅτι ὁ εὐαγγελισμὸς τοῦ νησιοῦ ἄρχισε νωρίτερα ἀπὸ τὸ 45/46 μ.Χ., ὅποτε ἔφθασαν σ' αὐτὸ ὁ Βαρνάβας, ὁ Παῦλος καὶ ὁ συνεργάτης τους Μάρκος. Ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἰω. Καραβιδόπουλος³⁵, τὸ εὐαγγέλιο πρωτοῆλθε στὴν Κύπρο μέσα ἀπὸ μία μεγάλη θλίψη. Ἡ ἀναφορὰ ποὺ σηματοδοτεῖ τὴ σημαντικὴ αὐτὴ ἐξέλιξη δίνεται ἀπὸ τὸν Λουκᾶ σὺς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων: «Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον ἢ μὴ μόνον Ἰουδαίους. Ἦσαν δὲ τινὲς ἐξ αὐτῶν (δηλαδὴ τῶν ἀωνύμων ἱεραποστόλων) ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες ἐλθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν, πολὺς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύ-

34. Βλ. στὸ κλασικὸ ὑπόμνημα γιὰ τὶς Πράξεις τοῦ Ε. HAENCHEN, *The Acts of the Apostles*, ἀγγλ. μετάφρ. ἀπὸ τοὺς B. Noble καὶ G. Shinnk, Oxford, 1971, σ. 107 καὶ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., ὄπ. παρ., σ. 146 ἐξ. ὅπου ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὸν Μνάσωνα. Γιὰ τὸν Μνάσωνα καὶ τοὺς Ὁ' ἀποστόλους βλ. ΦΙΛΗ Λ. ΧΑΡ., *Τὸ πρόβλημα τῶν ἐβδομημίοντα ἀποστόλων τοῦ Κυρίου*, ἐν Ἀθήναις 1977, σ. 217 ἐξ.

35. Βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ἰω., «Οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος στὴν Κύπρο: Οἱ ἀπαρχὲς τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς οἰκουμένης», στὸ *Βιβλικὲς Μελέτες Β'*, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 142-162.

ριον»³⁶. Αὐτοὶ οἱ ἀνώνυμοι ἐργάτες τοῦ Εὐαγγελίου βλέπουμε νὰ ξεκινοῦν μετὰ ἀπὸ μία ἐμπειρία δίωξης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἦταν ὁ λιθοβολισμὸς τοῦ Πρωτομάρτυρα Στεφάνου καὶ σὲ συνθήκες θλίψεως, γιὰ νὰ μεταφέρουν τὴν ἀλήθεια τῆς πίστεως στὴ Φοινίκη, τὴν Ἀντιόχεια καὶ τὴν Κύπρο.

Ὅπως ἐπισημαίνουν μελετητὲς τῶν Πράξεων³⁷, ὁ διασκορπισμὸς τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καταγράφεται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Πράξ. 8,4: «Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες (δηλ. ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ) διήλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον». Κάποιοι ἀπὸ τοὺς «διασπαρέντες» κήρυξαν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ στὴ Σαμάρεια καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Παλαιστίνης³⁸. Ἄλλοι ὅμως ἱεραπόστολοι εὐαγγελίζονταν τὸν λόγο ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης καὶ ἔφθασαν «ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας»³⁹.

Τὸ τοπίο σὲ σχέση μὲ τὸ θέμα τῶν ἀνωνύμων ἱεραποστόλων ποὺ συνέβαλαν στὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο, φαίνεται νὰ ξεκαθαρίζει ὁ καθηγητῆς Οἰκονόμου⁴⁰, σημειώνοντας ὅτι ὁ Λουκᾶς σαφῶς διακρίνει δύο ὁμάδες ἀπὸ αὐτούς. Τὰ μέλη τῆς πρώτης ὁμάδας πέρασαν ἀπὸ τὴ Φοινίκη, τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀντιόχεια, κήρυτταν κυρίως στοὺς Ἰουδαίους⁴¹ καὶ χαρακτηρίζονται πρόδρομοι τοῦ Χριστιανισμοῦ στὸ νησί. Ἡ δεύτερη ὁμάδα ποὺ ἀποτελεῖτο κυρίως ἀπὸ Κυπρίους καὶ Κυρηναίους, πῆγε στὴν Ἀντιόχεια⁴².

Ἡ ἀναφορὰ τῆς συμπερίληψης καὶ Κυπρίων στοὺς ἰδρυτὲς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιόχειας, κρίνεται πολὺ σημαντικὴ, γιὰ τὸ γεγονὸς συνδέεται καὶ μὲ τὸ εὐρύτερο ζήτημα τῶν ἀπαρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο⁴³. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀντιόχειας καθοδηγούμενη ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ὑπῆρξε τὸ ἱεραποστολικὸ κέντρο τῶν ἀποστόλων Βαρνάβα καὶ Παύλου γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο⁴³. Ἀναμφίβολα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἀντιόχειας οὐσιαστικὰ ἀρχίζουν ν' ἀνοίγουν οἱ ὀρίζοντες τῶν οἰκουμενικῶν διαστάσεων τῆς Ἐκκλη-

36. Βλ. Πράξ 11,19. 20. 21. Πρβλ. MARSHALL I. H., *Luke: Historian and Theologian*, London 1970 γιὰ τὸν ἱστορικὸ καὶ θεολογικὸ χαρακτήρα τοῦ Λουκᾶ καὶ MORTON A.Q. and MACGREGOR G.H.C., *The structure of Luke and Acts*, London 1964 γιὰ τὴ δομὴ τοῦ ἔργου Λουκᾶς-Πράξεις.

37. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *Οἱ ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο*, σ. 156.

38. Βλ. Πράξ. 8,5 ἐξ.

39. Βλ. Πράξ. 11,19.

40. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *ὄπ. παρ.*, σ. 158.

41. Βλ. Πράξ. 11,19.

42. Βλ. Πράξ. 11,20.

43. Βλ. Πράξ. 13,1 ἐξ.

σίας, σύμφωνα με την έντολή του αναστημένου Χριστού προς τους μαθητές του: «καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρεία καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1,8). Ἔτσι, ὁ ρόλος τῶν πρώτων αὐτῶν Κυπρίων καὶ Κυρηναίων ἱεραποστόλων δὲν περιορίζεται σ' ἓνα τοπικὸ ἢ περιφερειακὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ προσλαμβάνει οἰκουμενικὲς κοσμογονικὲς προεκτάσεις. Εἶναι αὐτοί, ἐπισημαίνει ὁ καθηγητὴς Καραβιδόπουλος⁴⁴, ποὺ ἀποτόλμησαν πρῶτοι τὸ τεράστιο σημασίως ἱστορικὸ ἀνοιγμα καὶ προσέδωσαν οἰκουμενικὲς διαστάσεις στὸ χριστιανικὸ μήνυμα.

Ἡ πραγματικότητα βέβαια αὐτὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ θεωρηθεῖ στὸ πλαίσιο τοῦ σχεδίου τῆς θείας Οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴ σωτηρία ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἂν σήμερα ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ κηρύγματος τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται αὐτονόητη, δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιο καὶ τότε. Ἔστω καὶ ἂν ὁ Χριστὸς ἔδωσε σαφῆ οἰκουμενικὴ κατεύθυνση στὸ Εὐαγγέλιό του καὶ ἄφησε ἐντολὴ μετὰ τὴν ἀνάσταση γιὰ εὐαγγελισμό ὄλων τῶν ἐθνῶν: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. 28,19). Ὁ ἀείμνηστος Βασ. Στογιάννος⁴⁵ ἐπισημαίνει πρακτικὸς καὶ θεωρητικὸς λόγους ποὺ συνετέλεσαν στὴν ἐπιφυλακτικότητα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας στὸ ἀνοιγμὰ της στὴν οἰκουμένη. Οἱ πρακτικοὶ λόγοι ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὸν περιορισμὸ τῆς Ἐκκλησίας στὰ ὄρια τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴν ἔλλειψη ἐπαφῆς μὲ τὸν εἰδωλολατρικὸ κόσμο, τὸν ὁποῖο βασικὰ οἱ πιστοὶ τότε γνώριζαν μόνον ἀπὸ τὴν κακὴν τοῦ πλευρά. Θεωρητικά, ἐξἄλλου, οἱ πιστοὶ τότε εἶχαν τὴ συναίσθηση ὅτι ἀποτελοῦν τὸν νέον Ἰσραὴλ, τὴν κληρονομία τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοὺς συνεχιστὲς τοῦ προφητικοῦ λείμματος. Σήμερα φαντάζει παράδοξο, πῶς θὰ γίνονταν δεκτοὶ οἱ ἐθνικοὶ στὴν Ἐκκλησία χωρὶς νὰ τηροῦν προηγουμένως τὸν Νόμο καὶ πολὺ περισσότερο χωρὶς τὴν περιτομή. Ἡ στροφὴ πρὸς τὸν ἐθνικὸν κόσμον θὰ γίνῃ μόνον μὲ τὴν κριτικὴν ποὺ ἄσκησε στὸ Νόμο καὶ τὸ ἱερὸ ὁ κύκλος τῶν ἑλληνοιστῶν μὲ ἀρχηγὸ τὸν Στέφανο.

Μετὰ τὴν πιὸ πάνω ἀνάλυση ἀναδεικνύουμε μίαν σημαντικὴν παράμετρο τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ. Οἱ ἀνώνυμοι ἱεραπόστολοι ποὺ ἔφθασαν κατευ-

44. Βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ιω., *ὄπ. παρ.* σ. 143 ἐξ. Περισσότερα γιὰ τὴν οἰκουμενικὴν διάσταση τῆς Ἐκκλησίας βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *Οἱ ἀπαρχὲς τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 188 ἐξ. ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

45. Βλ. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ ΒΑΣ., «Ἡ Ἀποστολικὴ Σύνοδος», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. ΙΗ', Θεσσαλονίκη 1973, σ. 205.

θείαν στήν Κύπρο καὶ ἐκείνοι ποὺ μετέβησαν στήν Ἀντιόχεια, συνέβαλαν στοὺς διαδοθεῖς ὁ εὐαγγελικὸς λόγος στοὺς νησιὸν λίγο μετὰ τὸν λιθοβολισμὸν τοῦ Στεφάνου καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κλήσιν τοῦ διώκτη Σαύλου στοὺς ἀποστολικὸν ἔργον. Στὴν Κύπρο ἄρχισε νὰ καρποφορεῖ ἀργότερα, κατὰ τὴν πρώτη ἀποστολικὴ περιοδεία τοῦ Παύλου μετὰ τὸν Βαρνάβαν.

3.1. Οἱ ἀνώνυμοι Κύπριοι ἱεραπόστολοι στήν Ἀντιόχεια

Σημαντικὸς σταθμὸς καὶ κομβικὸ σημεῖο τόσο γιὰ τὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμὸν στήν Κύπρο ὅσο καὶ γιὰ τὴν οἰκουμενικὴ προοπτικὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν βάση τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου γιὰ εὐαγγελισμὸν πάντων τῶν ἐθνῶν⁴⁶, ἀποδείχθηκε ἡ Ἀντιόχεια. Ὁ Βασίλειος Στογιάννος ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ: «Βέβαιον εἶναι ὅτι διὰ πρώτην φοράν ἡ Ἐκκλησία ἐστράφη πρὸς τὸν ἐθνικὸν κόσμον εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἢ στροφῆ δ' ὠφείλετο εἰς τοὺς περὶ τὸν Στέφανον ἑλληνιστάς, τοὺς ἀνωνόμους μαθητὰς ἐκ Κύπρου καὶ ἐκ Κυρήνης, οἱ ὅποιοι ἐθεμελίωσαν οὐσιαστικῶς τὴν ἱεραποστολήν εἰς τὰ ἔθνη»⁴⁷.

Γιὰ ν' ἀποτιμηθεῖ εἰδικότερα ἡ συμβολὴ τῶν ἀνωνόμων Κυπρίων ἱεραποστόλων ποὺ μετέβησαν στήν Ἀντιόχεια, στήν ἐδραίωση τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅχι μόνον στήν Κύπρο ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη, δὲν ὑπάρχει ἄλλη βάση ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ ποὺ γίνεται σὲ τρεῖς στίχους στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων: «Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ διήλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις. Ἦσαν δὲ τινὲς ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν, πολὺς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Κύριον»⁴⁸. Ἐὰς σημειωθεῖ ὅτι σὲ ὁρισμένα χειρόγραφα ἀντὶ τῆς λέξεως «εἰσελθόντες» ὑπάρχει ἡ γραφὴ «ἐλθόντες» καὶ ἀντὶ τῆς γραφῆς «Ἑλληνιστάς» διασώζεται ἡ γραφὴ «Ἕλληνας»⁴⁹.

46. Βλ. *Ματθ.* 28,19.

47. Βλ. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ ΒΑΣ., *ὄπ. παρ.*, σ. 206.

48. Βλ. *Πράξ.* 11,19-21.

49. Βλ. ΓΩ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, *ὄπ. παρ.*, σ. 142-162.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ταυτίζει στὸ στίχο αὐτὸ τὸ «Ἑλληνιστής» μὲ τὸ «Ἑλληνας», δηλαδή τοὺς ἐθνικούς, οἱ ὁποῖοι μιλοῦσαν ἑλληνικά⁵⁰. Ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων κατὰ τὴν ἄποψή μας πιθανὸν νὰ ἤθελε νὰ κάνει ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸ «Ἰουδαίους» τοῦ προηγούμενου στίχου Πράξ. 11,19. Ὁ Λουκάς, λοιπόν, ἀναφέρεται σὲ δύο ὁμάδες πού ξεκίνησαν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα μετὰ ἀπὸ τὸν λιθοβολισμό τοῦ Στεφάνου. Ἡ μία πέρασε ἀπὸ τὴ Φοινίκη, τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀντιόχεια, ἀλλὰ τὸ κήρυγμά της περιορίστηκε κυρίως στοὺς Ἰουδαίους. Δὲν ἀποκλείεται, ὅπως σημειώνει ὁ καθηγητὴς Οἰκονόμου, νὰ πρόκειται γιὰ Ἰουδαιοχριστιανούς ἱεραποστόλους πού θέλησαν νὰ κρατήσουν τὴν ἀρχικὴ ἱεραποστολικὴ πρακτικὴ τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητας, ἢ ὁποία στρεφόταν πρῶτα καὶ κύρια πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Ἡ δευτέρη ὁμάδα ἦταν ἑλληνιστές⁵¹ χριστιανοὶ ἀφοῦ κατάγονταν ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ τὴν Κυρήνη. Ἡ συμμετοχὴ Κυπρίων ἱεραποστόλων στὴν ἴδρυση τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιόχειας ἀποκτᾶ ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὶς ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο. Ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν μετάδοση ἀργότερα τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος στὸ νησί ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους Βαρνάβα καὶ Παῦλο⁵².

Οἱ ἀνώνυμοι αὐτοὶ Κύπριοι ἱεραπόστολοι ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν στὴν Ἀντιόχεια μετὰ τὸν διωγμὸ πού ξέσπασε στὰ Ἱεροσόλυμα ἐναντίον τῶν μαθητῶν τοῦ Στεφάνου, οἱ ὁποῖοι, ὅπως εἶναι γνωστό, ἦταν Ἑλληνιστές. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν προηγούμενη ὁμάδα, οἱ ἱεραπόστολοι αὐτοὶ κήρυσαν τόσο πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὅσο καὶ πρὸς τοὺς ἐθνικούς. Ὡς πρὸς τὴν ἀπήχηση τῆς ἱεραποστολικῆς τους δράσης, ἐδῶ ὁ Λουκάς δίνει σαφῆ πληροφόρηση: «καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν, πολὺς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον»⁵³. Ἡ δράση τους συνοδεύτηκε μὲ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, ἀφοῦ συγκροτήθηκε ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότητα τῆς Ἀντιόχειας, ἢ ὁποία ἀπετελεῖτο

50. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία ΚΕ*, PG 60,191: «Ὅρα, Ἑλλησιν εὐαγγελίζονται. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς τε λοιπὸν εἶδεναι Ἑλληνιστί, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ τοιοῦτους εἶναι πολλοὺς». Παράλληλα ὁ ἱερός Χρυσόστομος, χαρακτηρίζει ἑλληνιστὲς αὐτοὺς πού μιλοῦν ἑλληνικά: «ἑλληνιστὰς δὲ οἶμαι καλεῖν, τοὺς ἑλληνιστὶ φθεγγομένους. Οὗτοι γὰρ ἑλληνιστὶ διελέγοντο Ἑβραῖοι ὄντες», PG 60,113.

51. Περισσότερα γιὰ τὴ συμβολὴ τῶν Ἑλληνιστῶν χριστιανῶν στὴ διάδοση τοῦ εὐαγγελίου στὰ ἔθνη βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *Οἱ ἀπαρχές τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 207-235, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

52. Βλ. Πράξ. 13,1-13.

53. Βλ. Πράξ. 11,21.

κυρίως από έθνικούς χριστιανούς⁵⁴. Μία τέτοια, βέβαια, ομαδική μεταστροφή έθνικῶν στήν Ἐκκλησία, πού παρατηρεῖται γιά πρώτη φορά ἀπό τή δράση Κυπρίων καί Κυρηναίων στήν Ἀντιόχεια, μόνο μέσα στό σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας μπορεῖ νά θεωρηθεῖ καί ἐρμηνευθεῖ, καί ὄχι ὡς συντακτική παρέμβαση τοῦ συγγραφέα τῶν Πράξεων.

Ἦταν τόσο ραγδαῖα μεταβαλλόμενες οἱ ἐξελίξεις στήν Ἀντιόχεια, ὥστε φάνηκε νά συνέλαβαν ἐξ ἀπροόπτου καί τήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, ἡ ὁποία «παραμένουσα εἰσέτι ἐνταγμένη εἰς τήν ἐθνικήν καί θρησκευτικήν ζωὴν τῆς Παλαιστίνης»⁵⁵, θεώρησε τή δράση τῶν ἀνωνύμων Κυπρίων καί Κυρηναίων ἱεραποστόλων νά ὑπερβαίνει τίς καθιερωμένες ἀρχές τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητας. Γιά διερεύνηση τῶν γεγονότων ἡ χριστιανική κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων ἔστειλε ἀμέσως τὸν Βαρνάβα γιά νά ἐλέγξει τήν κατάσταση μὲ τοὺς συμπατριῶτες του, δηλαδή κατὰ πόσο αὐτοὶ λειτουργοῦσαν στό πνεῦμα τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας: «Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὅτα τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν, καί ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελθεῖν ἕως Ἀντιοχείας. Ὃς παραγενόμενος καί ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐχάρη, καί παρεκάλει πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καί πλήρης Πνεύματος Ἁγίου καί πίστεως. Καί προσετέθη ὄχλος ἰκανὸς τῷ Κυρίῳ»⁵⁶. Ἡ ἐπικύρωση τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῶν ἀνωνύμων Κυπρίων καί Κυρηναίων ἀπὸ τὸν Βαρνάβα ἀποκαλύπτει τὴν αὐθεντική καί σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας δράση τους, ἡ ὁποία ἔθεσε τίς βάσεις γιά τὴ διάδοση τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος στήν Ἀντιόχεια, τὴν Κύπρο, ἀλλὰ καί «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1,8). Ἐδωσαν πραγματικὰ οἰκουμενικὲς διαστάσεις στὸν Χριστιανισμὸ καί συνέβαλαν ὥστε ἡ Ἐκκλησία στό κρίσιμο αὐτὸ σημεῖο νά ὑπερβῆ τὸν κίνδυνο καθήλωσής της σὲ «ἓνα ἰουδαϊκὸ μεσσιανικὸ κίνημα παράλληλον πρὸς τὸ κίνημα τῶν Ἑσσηίων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης ἢ ἄλλων ἀποκαλυπτικῶν ομάδων τῆς ἐποχῆς»⁵⁷.

Ἔτσι, δὲν μπορεῖ νά περνᾷ σὲ δεύτερη μοῖρα τὸ γεγονὸς ὅτι πρωταγωνιστικὸ ρόλο στήν ἵδρυση τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιόχειας, τῆς τόσο σημαντικῆς γιά τὴ μετέπειτα πορεία τοῦ Χριστιανισμοῦ, διαδραμάτισαν καί Κύπριοι ἱεραποστολοὶ. Ἡ Ἀντιόχεια ἀπὸ τότε εἶχε καταστῆ κέντρο καί ἀφετηρία γιά τὸν εὐαγ-

54. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *ὄπ. παρ.*, σ. 156.

55. Βλ. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ ΒΑΣ., *ὄπ. παρ.*, σ. 207.

56. Βλ. Πράξ. 11,22-24.

57. Βλ. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ ΒΑΣ., *ὄπ. παρ.*, σ. 210.

γελισμό του κόσμου, με πρώτο σταθμό την Κύπρο. Έγινε η βάση και το ιεραποστολικό κέντρο των μεγάλων περιουσιών του αποστόλου Παύλου⁵⁸. Της αποδόθηκε αργότερα και η ονομασία «Θεούπολη», η οποία, όπως είναι γνωστό, διασώζεται μέχρι σήμερα στη φήμη του Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.

Ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα αὐτῶν τῶν ιεραποστόλων, καὶ πάλι γιὰ νὰ δοθοῦν κάποιες ἀπαντήσεις, στὴ σφαῖρα τῆς ὑπόθεσης καὶ μόνο μποροῦμε νὰ κινηθοῦμε. Ὁ καθηγητὴς Οἰκονόμου ἐπισημαίνει τὰ ἐξῆς διαφωτιστικὰ ἐπὶ τοῦ ζητήματος: «Πιθανὸν ὡς Κύπριοι Ἰουδαῖοι τῆς διασπορᾶς στὴν ἀρχή, ὅπως καὶ ὁ Κύπριος Βαρνάβας, ἦταν «ἄνδρες εὐλαβεῖς» (Πράξ. 2,5), οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὴν Ἱερουσαλὴμ ἢ βρέθηκαν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς καὶ παρακολούθησαν τὸ γεγονός τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Πράξ. 2,1-13). Τότε μετὰ τὸ λόγο τοῦ Πέτρου κατὰ τὴν Πεντηκοστὴ μεταστράφηκαν στὸν Χριστό (Πράξ. 2,41). Λόγω τῆς Κυπριακῆς καταγωγῆς τους, πιθανὸν νὰ συμπεριλαμβάνονταν στὸν κύκλο τῶν Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων χριστιανῶν (Πράξ. 6,1). Αὐτοὶ ὡς μαθητὲς τοῦ Στεφάνου ἐκπροσωποῦσαν μία διαφορετικὴ τάση ἀπὸ ἐκείνη πού ἐξέφραζε στὴν ἀρχὴ ὁ Βαρνάβας. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς συναντήσεως τοῦ Βαρνάβα με τοὺς συμπατριῶτες τοῦ Κυρίου, γίνεται συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τους. Αὐτὴ τὴν τάση τῶν Κυπρίων ιεραποστόλων ἐκφράζει καὶ ὁ γνωστὸς Κύπριος χριστιανὸς Μνάσων»⁵⁹.

Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν γίνεῖ ἰδιαίτερη μνεῖα καὶ γιὰ τὴ μεγάλη αὐτὴ προσωπικότητα τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας, τὸν Μνάσωνα, γιὰ τὸν ὁποῖο κάνει εἰδικὴ ἀναφορὰ ὁ Λουκάς⁶⁰. Εἶναι μᾶλλον ἡ μοναδικὴ περίπτωσις πού ἐνῶ γνωρίζουμε τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγὴ του, δὲν ἔχουμε κάποιες διαφωτιστικὲς βιβλικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ δράση του. Ὡστόσο γνωρίζουμε ὅτι διαδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο στὴν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων καὶ συνδέθηκε μὲ πολὺ σπουδαῖα γεγονότα. Ἴσως συμπεριλήφθηκε μετὰ τῶν ἀνωνύμων συμπατριωτῶν του, πού μαζί μὲ μερικὸς Κυρηναίους ἦλθαν ὡς ιεραπόστολοι στὴν Ἀντιόχεια καὶ ἵδρυσαν τὴν ἐκεῖ τοπικὴ ἐκκλησία. Τὸ γεγονός ὅτι τὸν

58. Βλ. BARNARD L.W., «St. Mark and Alexandria», *HThR* 52 (1964), 145-150. ΤΖΟΥΜΕΡΚΑ ΠΑΝ., «Ἀντιόχεια», *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 3, Στρατηγικὲς Ἐκδόσεις, Ἀθήνα 2010, σ. 16. Πρὸβλ. Χρ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πρῶται ἡμέραι τῆς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας. Ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ* 1909. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, (62-1934), Ἀλεξάνδρεια 1935.

59. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *ὄπ. παρ.*, σ. 167.

60. Βλ. Πράξ. 21,16.

ἀρχαῖο αὐτὸ μαθητῆ, ὅπως ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸν Λουκᾶ, τὸν συναντοῦμε νὰ κατοικεῖ μεταξὺ Καισαρείας καὶ Ἱερουσαλήμ, κοντὰ στὸ σπίτι τοῦ διακόνου Φιλίππου, «τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξεληθόντες ἤλθομεν εἰς Καισάρειαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ», σύμφωνα μὲ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (21,8), ὑποδηλώνει σαφῶς ὅτι ἦταν ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνιστές. Συνεπῶς ὁ ρόλος τῶν ἀνωνύμων Κυπρίων ἱεραποστόλων πού ἔφθασαν στὴν Ἀντιόχεια μετὰ ἀπὸ τὸν διωγμὸ πού ἀκολούθησε τὸ μαρτύριο τοῦ Στεφάνου στὰ Ἱεροσόλυμα, δὲν ἦταν ἀπλῶς σημαντικὸς καὶ μόνον γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιόχειας καὶ τῆς Κύπρου, ἀλλὰ θὰ τολμούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἦταν ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν περαιτέρω πορεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴ μετάδοση τῆς ἀλήθειάς της στὸν κόσμον, τὴν οἰκουμένη.

3.2. Οἱ ἀνώνυμοι ἱεραπόστολοι στὴν Κύπρο

Στὴ συνέχεια θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ προσεγγίσουμε κάποια προβλήματα πού ἀναφύονται στὸ ὑπὸ ἐξέταση θέμα. Ἐνα πρῶτο εὔλογο ἐρώτημα πού προκύπτει εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν ταυτότητα ἢ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν τῶν ἀνωνύμων ἱεραποστόλων, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι μετέφεραν πρῶτοι τὸ εὐαγγελικὸ μήνυμα στὴν Κύπρο. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε πὼς ὁ Λουκᾶς δίδει ἰδιαίτερη ἔμφαση στὶς προσωπικότητες ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες διαδραμάτισαν σημαντικὸ ρόλο στὴν πρώτη χριστιανικὴ κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων. Ὡστόσο, σὲ ἱεραποστολικὴ βάση φαίνεται ὅτι οἱ ἀνώνυμοι ἱεραπόστολοι εἶναι οἱ πρῶτοι πού ἔδρασαν στὴν Φοινίκη, τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀντιόχεια. Γιὰ τὴν πρώτη ομάδα πού ἀφορᾷ τοὺς «διασπαρέντες» ἀπὸ τὸν διωγμὸ ἐναντίον τοῦ Στεφάνου καὶ οἱ ὁποῖοι ἤρθαν στὴν Κύπρο, ἐλλείπει περισσότερων στοιχείων ἀπὸ τὸν Λουκᾶ στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, μποροῦμε νὰ προβοῦμε σὲ κάποιους συσχετισμοὺς μὲ πρόσωπα καὶ γεγονότα προκειμένου νὰ ἐξαχθοῦν χρήσιμα συμπεράσματα.

Σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες τῶν *Πράξεων* 11, 19 «Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ διήλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιόχειας», φαίνεται ὅτι ὁ διασκορπισμὸς τῶν ἀνωνύμων αὐτῶν ἱεραποστόλων ὀφείλεται στὸν διωγμὸ πού ἀκολούθησε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Στεφάνου. Εἶναι πολὺ λογικὸ αὐτοὶ πού διώχθηκαν, καὶ κατ' ἐπέκταση οἱ ἱεραπόστολοι πού σκορπίστηκαν καὶ μετέφεραν τὸ λυτρωτικὸ μήνυμα τοῦ εὐαγγελίου στὴν

Φοινίκη, την Κύπρο και την Αντιόχεια, να ήταν μαθητές ή από τον κύκλο του πρωτομάρτυρα της Ἐκκλησίας. Ὡς γνωστόν, ὁ Στέφανος καὶ ὁ κύκλος του ἦταν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἄσκησαν αὐστηρὴ κριτικὴ ἔναντι τοῦ Νόμου⁶¹ καὶ τοῦ ναοῦ, λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ ἐδιώχθησαν. Ἐπομένως πρέπει νὰ ἦταν Ἑλληνιστὲς χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ εἶχαν ἄλλωστε ὅποιοσδήποτε ἀναστολὲς νὰ μεταφέρουν τὴν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς Παλαιστίνης, στὸν ἐθνικὸ κόσμο.

Προβληματισμὸ φαίνεται νὰ δημιουργεῖ στὸ στίχο Πράξ. 11,19 ἡ φράση: «μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις»⁶². Ὁ Λουκᾶς σαφῶς ἀναφέρει ἐδῶ ὅτι οἱ ἱεραπόστολοι κήρυξαν τὸ εὐαγγέλιο μόνον στοὺς Ἰουδαίους. Ἐνδιαφέρον σίγουρα παρουσιάζει ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση στὴν φράση αὐτή. Ὁ Παν. Τρεμπέλας δίνει μία ἐκδοχή, ἡ ὁποία συνίσταται στὸ ὅτι οἱ ἱεραπόστολοι αὐτοὶ βγήκαν ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας πρὶν ἀπὸ τὸ περιστατικὸ τῆς συνάντησης τοῦ Πέτρου μὲ τὸν Κορνήλιο καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς ἀνάδειξης τῆς ἐλευθερίας γιὰ μετάδοση τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος καὶ μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι μὲ τὸν ὄρο «Ἰουδαῖοι» ὁ Λουκᾶς δηλώνει, «τοὺς κατὰ τὸ θρήσκευμα Ἰουδαίους, τοὺς τε λαλοῦντας τὴν ἀραμαϊκὴν, καὶ τοὺς ὀμιλοῦντας τὴν ἑλληνικὴν, τοὺς περιτετημένους»⁶³.

Ὁ Μ. Simon⁶⁴ σχολιάζοντας τὴ φράση, τὴν ἀποδίδει στὴν προσπάθεια τοῦ Λουκᾶ νὰ περιορίσει στὸ ἐλάχιστο τὸν ρόλο τῶν ἀνώνυμων ἱεραποστόλων στὴ συγκεκριμένη φάση, ὥστε νὰ ἀναδειχθεῖ τὸ γεγονός τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῶν εἰδωλολατρῶν ὡς ἀποκλειστικὸ ἔργο τῶν ἀποστόλων, καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Παύλου καὶ Βαρνάβα. Φαίνεται πάντως νὰ ἔχει λογικὸ ἔρεισμα ἡ ἐκδοχή αὐτή, δεδομένου ὅτι ἀποτελεῖ προσφιλῆ τακτικὴ τοῦ Λουκᾶ, ὅπως ἀναφέραμε, νὰ προβάλλει ὄλως ἰδιαιτέρως τὴ δράση τῶν γνωστῶν ἀποστόλων, προκειμένου νὰ τὸνίσει τὴν ἀλήθεια τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ J. Weiss⁶⁵ προβαίνει στὴν ἐκτίμηση ὅτι ὁ Λουκᾶς ἐμφανίζει τοὺς ἱεραποστόλους αὐτοὺς ν' ἀκολουθοῦν τὴν παλαιότερη τακτικὴ καὶ πρακτικὴ τῆς κατα-

61. Βλ. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ ΒΑΣ., *ὄπ. παρ.*, σ. 205.

62. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *ὄπ. παρ.*, σ. 176, ὅπου ἡ σύγχρονη προβληματικὴ.

63. Βλ. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ ΠΑΝ., *Υπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, ἐκδ. Σωτήρ, Ἀθήνα 1977, σ. 347.

64. Βλ. SIMON Μ., *Οἱ πρῶτοι χριστιανοί* (ἑλλην. μετάφρ. Ε. Σαμαρά), Ἀθήνα 1967, σ. 51-42.

65. Βλ. WEISS J., *Ὁ ἀρχέγονος Χριστιανισμός. Ἡ ἱστορία τῆς περιόδου 30-150 μ.Χ.* (ἑλλην. μετάφρ.), Ἀθήνα 1983, σ. 181.

φυγῆς πρῶτα στίς συναγωγές γιὰ νὰ δεχθοῦν τὸ κήρυγμα οἱ Ἑλληνιστὲς Ἰουδαῖοι τῆς διασπορᾶς καὶ ἀκολούθως ἀπευθύνονταν καὶ πρὸς τὰ ἔθνη. Ἡ ἄποψη αὐτὴ βρῖσκει σύμφωνους καὶ ἄλλους ἐρευνητές⁶⁶, οἱ ὁποῖοι ἐπικαλοῦνται συναφῶς τὴν ἱεραποστολικὴ τακτικὴ τοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ Παύλου στὴν Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας⁶⁷. Καταφεύγουν πρῶτα στίς συναγωγές γιὰ νὰ ἀρχίσουν τὸ κήρυγμά τους ἀπὸ τοὺς Ἑλληνιστὲς Ἰουδαίους τῆς διασπορᾶς, ἀπευθύνονται ὁμως στὴ συνέχεια καὶ πρὸς τὰ ἔθνη. Στὸ γνωστὸ ὑπόμνημά του γιὰ τὶς Πράξεις ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὑποστηρίζει τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ, ἐπισημαίνοντας ὅτι οἱ ἄγνωστοι ἱεραπόστολοι ποὺ κατέφυγαν στὴν Κύπρο ἀπηύθυναν πρῶτα τὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, γιὰ νὰ διαβεβαιώσῃ περαιτέρω ὅτι «περιήεσαν οὖν καὶ ἔθνεσι διαλεγόμενοι»⁶⁸.

Ἐνα ἄλλο ἐρώτημα ποὺ προκύπτει στὴν περίπτωση τῶν ἀνωθέντων αὐτῶν ἱεραποστόλων εἶναι ὁ χρόνος ποὺ αὐτοὶ ἦλθαν στὴν Κύπρο. Ὁ πιὸ ἀπλὸς καὶ ἀσφαλὴς τρόπος γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου εἶναι ἡ ἀξιοποίηση τῆς πληροφορίας ποὺ μᾶς δίνει ὁ στίχος τῶν Πράξεων 11,19. Τὸ γεγονὸς τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Κύπρου πραγματοποιεῖται: α) μετὰ τὸν λιθοβολισμὸ τοῦ Στεφάνου, β) κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ γ) πρὶν ἀπὸ τὴν κλήση καὶ τὴ μεταστροφή τοῦ Παύλου. Σήμερα ἐπαληθεύεται ἡ ἐκδοχὴ τῶν περισσοτέρων ἐρευνητῶν γιὰ μεταστροφή τοῦ ἀποστόλου Παύλου γύρω στὸ 34/35 μ.Χ., ὅποτε εἶχε ἤδη ξεσπάσει ὁ διωγμὸς ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν⁶⁹. Δεδομένου ὅτι ὁ Παῦλος συμμετεῖχε στὸ λιθοβολισμὸ τοῦ Στεφάνου⁷⁰, τότε μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ πλαίσιο, δηλαδὴ γύρω στὸ 34/35 μ.Χ.⁷¹, ἔχουμε τὴν ἀφιξὴ τῶν πρώτων ἱεραποστόλων στὴν Κύπρο. Οἱ ἀνώνυμοι αὐτοὶ ἱεραπόστολοι προηγήθηκαν ἐπομένως τῶν μεγάλων καὶ ἐπόνυμων ἀποστολικῶν μορφῶν, Παύλου, Βαρνάβα καὶ Μάρκου, στὴν ἀφιξή τους στὸ νησί κατὰ μία καὶ πλέον δεκαετία, ὅποτε δικαιολογημένα θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν «πρόδρομοι» τῆς μεταλαμπάδευσης τῆς εὐαγγελικῆς ἀλήθειας καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο.

66. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *ὄπ. παρ.*, σ. 177-178.

67. Βλ. Πράξ. 13,14 ἔξ.

68. Βλ. 4η Ὁμιλία εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, PG 60,119.

69. Βλ. Πράξ. 8,3.

70. Βλ. Πράξ. 7,58.

71. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *ὄπ. παρ.*, σ. 181.

Γιὰ τὸν τρόπο πὺ ἐδρασαν αὐτοὶ οἱ ἀνώνυμοι ἱεραπόστολοι στὸ νησί, καθὼς καὶ γιὰ τὰ ἀποτελέσματα πὺ προέκυψαν ἀπὸ τὸ ἔργο τους, ἂν καὶ δὲν φαίνεται νὰ στοιχειοθετεῖται ὀτιδήποτε στὴ βάση πρωτογενῶν ἀθθεντικῶν πληροφοριῶν, στὸ πλαίσιο ὡστόσο τῆς ὑπόθεσης μποροῦν νὰ ὑποστηριχθοῦν τὰ παρακάτω: α) Ὁ Λουκᾶς στὶς Πράξεις δὲν κάνει ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ στὴν πτυχὴ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο ἀπὸ τοὺς ἀνώνυμους ἱεραποστόλους. β) Ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένως, προσφιλὴς τακτικὴ τοῦ συγγραφέα τῶν Πράξεων εἶναι σὲ κάποιες περιπτώσεις νὰ παραλείπει νὰ δώσει στοιχεῖα γιὰ τοὺς ἀνώνυμους, ὥστε νὰ προβάλλει περισσότερο τὸ ἔργο τῶν διακεκριμένων ἀποστόλων. γ) Τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀπόστολοι Παῦλος, Βαρνάβας καὶ Μᾶρκος στὴν ἐπίσκεψή τους στὴν Κύπρο, πὺ ἀκολούθησε χρονικὰ, δὲν φάνηκε νὰ βρίσκονται σὲ φιλικὸ περιβάλλον, ἰδιαίτερα στὶς ἐπισκέψεις τους στὶς συναγωγές, ἀφήνει ἀνοιχτὸ τὸ ἐνδεχόμενον τὰ ἀποτελέσματα νὰ μὴν ἦταν καὶ τόσο καρποφόρα. δ) Τὸ γεγονός ὅτι δὲν διασώζονται κάποια ὀνόματα καὶ παραμένουν ἀνώνυμοι αὐτοὶ οἱ ἱεραπόστολοι, μπορεῖ ν' ἀποτελέσει κατὰ τὴ γνώμη μας ἓνα ἀκόμα λόγο πὺ δὲν βοηθᾷ νὰ καταλήξουμε σὲ ἀσφαλὴ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἱεραποστολικὴ δράση τους στὴν Κύπρο. ε) Ὡστόσο, σὲ καμιά περίπτωση δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑποτιμηθεῖ ἡ συμβολὴ τους στὸ εὐρύτερον πλαίσιο τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο καὶ ἰδιαίτερα στὴν προετοιμασία τοῦ ἐδάφους γιὰ μίαν συστηματικότερη ἱεραποστολή, ἡ ὁποία θὰ εἶχε καλύτερα ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴν πρώτη⁷². Τέλος, στ) πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε τὴ συμβολὴ τους στὴν ἐδραίωση ἀργότερα τῆς οἰκουμενικῆς δυναμικῆς τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος.

Θὰ εἶχε ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον νὰ ἐξεταστοῦν οἱ πολιτικὲς, κοινωνικὲς, πολιτιστικὲς καὶ θρησκευτικὲς συνθήκες πὺ συνάντησαν οἱ ἱεραπόστολοι αὐτοὶ στὴν Κύπρο. Ἡ σημασία τῆς παραμέτρου αὐτῆς εἶναι μεγάλη, γιὰτὶ δείχνει καὶ τὸ βαθμὸ δυσκολίας στὸ ἔργο τους. Παράλληλα μπορεῖ νὰ συμβάλει σὲ ὀρθότερη ἀποτίμηση τῆς προσπάθειάς τους, ἂν διερευνηθεῖ μέσα ἀπὸ μίαν σύνθεση γεγονότων καὶ στοιχείων μὲ πολυπολιτισμικὸ χαρακτήρα.

Οἱ πρῶτοι λοιπὸν ἱεραπόστολοι, στὸ χρονικὸ πλαίσιο πὺ προσδιορίζεται στὸ 34/35 μ.Χ., ἔφθασαν στὴν Κύπρο ὅταν αὐτὴ βρισκόταν ὑπὸ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Σύμφωνα μὲ τὸν Δίωνα Κάσσιο⁷³ τὸ 47 π.Χ. ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ παρα-

72. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., ὄπ. παρ., σ. 180.

73. ΔΙΩΝ ΚΑΣΣΙΟΣ, 42,36. 53,12.54,4.

χώρησε την Κύπρο στους Πτολεμαίους, αλλά μετά από την ήττα του Άντωνίου και της Κλεοπάτρας, το 30 π.Χ., η Κύπρος κατέστη Ρωμαϊκή έπαρχία. Η Κύπρος πολιτικά ήταν χωρισμένη σε τέσσερις έπαρχίες: της Πάφου, της Λαπήθου, της Σαλαμίνας και της Άμαθούνας, και η κάθε μία από αυτές είχε τον δικό της έπαρχο. Πρωτεύουσα ήταν η Πάφος⁷⁴. Σύμφωνα με τον Κυριάκο Χατζηϊωάννου⁷⁵, το νησί είχε πολλούς κατοίκους, με το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού να είναι Έλληνες. Όστόσο, σημαντική ήταν η παρουσία του Ίουδαϊκού στοιχείου. Ίδιαίτερα αυτό άνθούσε στα διάφορα έμπορικά κέντρα που είχαν άναπτυσχθεί στην Κύπρο.

Άπό την Παλαιά Διαθήκη μαθαίνουμε ότι στην Κύπρο ήταν έγκατεστημένοι Ίουδαίοι άπό την έποχή των Πτολεμαίων⁷⁶. Το γεγονός αυτό θα πρέπει σίγουρα να διευκόλυνε τη διάδοση του Χριστιανισμού στο νησί. Σε σχέση με το Ίουδαϊκό στοιχείο⁷⁷, μπορεί να έχει τη δική της σημασία η άναφορά ότι «ό Ίωάννης ό Λυδός συνήνησε έν Κύπρω βιβλίον της Έβραϊάς Σιβύλλης Σαμβήθης, τό όποϊον προεφήτευε και την γέννησιν του Όμήρου και την παρουσία του Χριστού και περί των μετ' αυτήν γενησομένων...» (Τά αυτά και έν Gramer, Anecd. Gr. (Paris.) 1, p.334.)⁷⁸.

Οί πρώτοι ίεραπόστολοι, με βάση και την πληροφορία του Λουκά ότι «μηδενί λαλοῦντες τόν λόγον εί μη μόνον Ίουδαίους»⁷⁹, θα πρέπει να πέρασαν άπό τις συναγωγές που συναντούσαν στα διάφορα μέρη της Κύπρου, όπου ύπήρχαν έγκατεστημένοι Ίουδαίοι. Δέν άποκλείεται να άρχισαν και αυτοί άπό τις συναγωγές της Σαλαμίνας, η όποία ήταν γνωστό έμπορικό κέντρο που προκαλοῦσε τό ένδιαφέρον των Ίουδαίων⁸⁰.

Ός προς τό περιεχόμενο του κηρύγματος τους, άν λάβουμε ύπόψη ότι ήταν Έλληνιστές άπό τόν κύκλο του Στεφάνου, είναι άυτονόητο ότι έδιναν άπαντή-

74. Βλ. ΖΑΝΝΕΤΟΥ Φ., *Ίστορία της νήσου Κύπρου*, τόμ. Α', έκδ. Έπιφανίου, Λευκωσία 1997, σ. 437.

75. Βλ. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ ΚΥΡ., *Η άρχαία Κύπρος είς τας έλληνικάς πηγάς*, τόμ. Α', Λευκωσία 1971, σ. 276 έξ.

76. Βλ. Α' Μακ. 15,23.

77. Βλ. ΧΑΚΚΕΤΤ ΊΩ., *Ίστορία της Όρθοδόξου Έκκλησίας της Κύπρου*, τόμ. Α', έκδ. Σακελλαρίου, Άθήνας 1923, σ. 10.

78. Βλ. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ ΚΥΡ., *Η άρχαία Κύπρος είς τας έλληνικάς πηγάς*, τόμ. Β', έκδ. Έπιφανίου, Λευκωσία 1996, σ. 280.

79. Βλ. Πράξ. 11,19.

80. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., *όπ. παρ.*, σ. 372.

σεις στο δίλημμα Νόμος ἢ Χριστός καὶ ἦταν σίγουρα προσανατολισμένοι στο οἰκουμενικὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς συναγωγὲς θὰ πρέπει νὰ ἦλθαν σὲ ἐπικοινωνία καὶ μὲ τοὺς ἐθνικοὺς λόγω τοῦ ἀνοικτοῦ πνεύματος στὴν οἰκουμενικότητα τῆς Ἐκκλησίας ποὺ διέθεταν.

Στὶς συναγωγὲς τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι νὰ βρέθηκαν μπροστὰ σὲ ἐχθρικό κλίμα. Αὐτὸ συμπεραίνουμε ἀπὸ τὶς διώξεις καὶ τοὺς κατατρεγμοὺς ποὺ ὑπέστησαν λίγα χρόνια ἀργότερα οἱ Βαρνάβας καὶ Παῦλος, ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους. Ὑπογραμμίζουμε ἐδῶ τὴν παράδοση ποὺ ἀναφέρεται σὲ ραβδισμό τοῦ Παύλου στὴν Πάφο, στὸ λιθοβολισμό τοῦ Βαρνάβα ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους στὴ Σαλαμίνα καὶ γενικότερα τὴν ἐχθρική στάση ποὺ τηροῦσαν οἱ Ἰουδαῖοι ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ⁸¹.

Πέραν τῶν Ἰουδαίων, οἱ πρῶτοι ἀνώνυμοι ἱεραπόστολοι ἴσως νὰ εἶχαν καλύτερα ἀποτελέσματα ἀνάμεσα στοὺς ἐθνικοὺς, λόγω τῶν προϋποθέσεων ποὺ ὑπῆρχαν. Ἦταν μία ἐποχὴ ποὺ στὸ νησί καταγραφόταν μία γενικὴ χαλάρωση σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὶς ἀξίες καὶ τὸν πολιτισμό, καὶ ἦταν κατάδηλὴ μία «προϊοῦσα πνευματικὴ κατάπτωση τῶν Κυπρίων»⁸². Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐκτιμᾶται ὅτι θὰ μπορούσε νὰ μεταδοθεῖ εὐκολότερα στὴν Κύπρο σὲ σχέση μὲ ἄλλες χῶρες, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι «οἱ Κύπριοι ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ χαρακτῆρος των εἰσι λίαν συντηρητικοὶ καὶ ἔμμονοι εἰς τὰ πατροπαράδοτα»⁸³. Σὲ τέτοιες συνθῆκες τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου θὰ πρόβαλλε μὲ ἰδιαίτερη ἐλκυστικότητα. Δὲν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ἱστορικὰ τὴν περίοδο αὐτὴ καταγράφεται ὡς τὸ πιὸ σημαντικὸ γεγονὸς «ἡ εἰσαγωγή τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐν τῇ νήσῳ»⁸⁴.

Συμπερασματικά, μπορούμε νὰ καταλήξουμε στὶς παρακάτω ἐπισημάνσεις⁸⁵ γιὰ τοὺς πρῶτους ἱεραποστόλους ποὺ μετέφεραν τὸν Χριστιανισμὸ στὴν Κύπρο: α) Οἱ πρόδρομοι τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο συνδέονται ἄμεσα μὲ τοὺς Ἑλληνιστὲς χριστιανοὺς καὶ ὅλες τὶς προεκτάσεις ποὺ μπορεῖ νὰ σημαίνει ἡ πραγματικότητα αὐτή. β) Ἡ ἄφιξη στὴν Κύπρο τῶν ἀνώνυμων αὐτῶν ἱεραποστόλων ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ διασκορπισμοῦ τους ἀπὸ τὸν μεγάλο διωγμὸ ποὺ

81. Βλ. ΖΑΝΝΕΤΟΥ Φ., *Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου*, τόμ. Α', Ἐπιφανίου, Λευκωσία 1997, σ. 458.

82. Βλ. ΖΑΝΝΕΤΟΥ Φ., *ὄπ. παρ.*, σ. 441.

83. Βλ. ΖΑΝΝΕΤΟΥ Φ., *ὄπ. παρ.*, σ. 436.

84. Βλ. ΖΑΝΝΕΤΟΥ Φ., *ὄπ. παρ.*, σ. 437.

85. Πρὸβλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ., *ὄπ. παρ.*, σ. 181-182.

ἀκολούθησε τὸ μαρτύριο τοῦ Στεφάνου. γ) Τὸ γεγονός ὅτι ἡ καταδίκη καὶ ὁ λιθοβολισμὸς τοῦ Στεφάνου ἐπιχειρήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους⁸⁶, δὲν ἀφήνει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ διωγμὸς ποὺ ἐπακολούθησε στόχευε κυρίως στοὺς Ἑλληνιστὲς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προερχόταν καὶ ὁ κύκλος τῶν μαθητῶν τοῦ Πρωτομάρτυρα. δ) Οἱ συσχετίσεις γεγονότων καὶ πραγμάτων ὀδηγοῦν στὴν ἐκτίμηση ὅτι ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς Κύπρου ἄρχισε μετὰ τὸν λιθοβολισμὸ τοῦ Στεφάνου καὶ πρὶν τὴ μεταστροφή τοῦ Παύλου, γύρω στὸ 34/35μ.Χ. ε) Οἱ ἀνώνυμοι ἱεραπόστολοι στὴν Κύπρο στράφηκαν πρῶτα στὶς συναγωγὲς τῶν Ἰουδαίων καὶ στὴ συνέχεια πρὸς τοὺς ἐθνικούς.

Μὲ βάση ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐκτέθηκαν παραπάνω, δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ ἡ συνδρομὴ τῶν πρώτων αὐτῶν ἀνωνύμων ἱεραποστόλων, τόσο στὴ μετέπειτα ἐδραίωση τῆς χριστιανικῆς πίστεως στὸ νησί, ὅσο καὶ στὴ δημιουργία τοῦ οἰκουμενικοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴ διάδοση τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη.

Συμπεράσματα

Μετὰ ἀπ' ὅσα ἀναφέραμε στὴν παρούσα μελέτη, μποροῦμε νὰ ὀδηγηθοῦμε στὰ παρακάτω συμπεράσματα:

1. Οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἀποτελοῦν τὴν κύρια πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦμε τὶς πληροφορίες γιὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο καὶ τοὺς πρώτους ἀνώνυμους ἱεραποστόλους, οἱ ὁποῖοι μετέφεραν τὸ μήνυμα τοῦ εὐαγγελίου ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα στὴν Φοινίκη, τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀντιόχεια. Ὡστόσο οἱ πληροφορίες τοῦ Λουκᾶ ἔχουν ἀποσπασματικὸ χαρακτήρα καὶ δὲν ἐκθέτουν συστηματικὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῶν παραπάνω περιοχῶν. Πάντως, εἶναι γεγονός ὅτι ἡ Κύπρος εἶναι τὸ πρῶτο μέρος ποὺ δέχθηκε τὸν Χριστιανισμὸ μόνιμῶς αὐτὸς βγήκε ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ἱστορία, τὴ θρησκεία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς.

2. Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῶν Πράξεων, ἡ εἰσαγωγή τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο πραγματοποιήθηκε σὲ δύο φάσεις: α) Μὲ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ Κυπριακοῦ στοιχείου στὴν ἀρχέγονη Ἐκκλησία καὶ β) μὲ τὴν συμμετοχὴ τῶν ἀνωνύμων Κυπρίων ἱεραποστόλων στὴν ἴδρυση καὶ ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας. Τὸ χριστιανικὸ μήνυμα στὴν Κύπρο πραγματοποιήθηκε σὲ

86. Βλ. Πράξ. 6,12.

τρία στάδια: I) Με την ιεραποστολική δράση τῶν ἀνωνύμων ιεραποστόλων, οἱ ὁποῖοι διεσπάρησαν μετὰ τὸν λιθοβολισμό τοῦ Στεφάνου καὶ ἔφθασαν στὴ Φοινίκη, τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀντιόχεια. II) Με τὴν ιεραποστολική δράση τοῦ Βαρνάβα, τοῦ Παύλου μὲ συνοδὸ τὸν Μάρκο, καὶ III) μὲ τὴν ιεραποστολική δράση τοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ Μάρκου, ὅπου ὁ Βαρνάβας ὑπέστη μαρτυρικὸ τέλος.

3. Οἱ ἀνώνυμοι ιεραπόστολοι διεσπάρησαν μετὰ τὸ μαρτύριο τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου (Πράξ. 11,19-21) πιθανὸν σὲ δύο ὁμάδες: α) Οἱ ιεραπόστολοι τῆς πρώτης ὁμάδας κήρυξαν τὸ μήνυμα τοῦ εὐαγγελίου στὴ Φοινίκη, τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀντιόχεια καὶ ἦσαν ἰουδαῖζοντες Ἕλληνιστές, οἱ ὁποῖοι ἀπήλυθναν τὸν λόγο τους πρῶτα στοὺς Ἰουδαίους καὶ μετὰ στοὺς ἐθνικούς. Αὐτοὶ ἦταν οἱ πρόδρομοι τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρο καὶ ἔφθασαν προφανῶς μετὰ τὸν λιθοβολισμό τοῦ Στεφάνου καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κλήση τοῦ Παύλου στὸν Χριστιανισμό γύρω στὸ 34/35 μ.Χ. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ιεραποστολικῆς τους δράσης παρ' ὅλο πὸν δὲν καταγράφονται στὶς Πράξεις, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι προετοίμασαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ Παύλου τὸ 45/46 μ.Χ., ὅπου ἔχουμε μαρτυρίες τῶν Πράξεων γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. β) Οἱ ιεραπόστολοι τῆς δεύτερης ὁμάδας ἦταν Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἱ ὁποῖοι κήρυξαν τὸ μήνυμα τοῦ εὐαγγελίου στὴν Ἀντιόχεια μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συγκροτηθεῖ ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότητα τῶν ἐξ ἐθνῶν χριστιανῶν. Ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια ξεκινᾶ οὐσιαστικὰ ἡ οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ.